

Ændringer i industriens lokalisering i Hovedstadsområdet siden 1930'erne.

Af Brita Pilegaard Hansen

Abstract

Due to planning and development of communications, a differentiation has taken place. Copenhagen proper shows a decreasing industrial employment whereas the suburbs have a growing industry.

Det grundlæggende materiale for denne artikel er de 3 sidste erhvervstællinger fra 1935, 1948 og 1958 samt de publikationer, som Danmarks Statistik siden 1958 har udgivet over den danske industris geografiske fordeling. De sidstnævnte er beregnet på grundlag af produktionsstatistikken, der kun medtager virksomheder med 6 arbejdere og derover.

Fig. 1 viser, hvorledes man i statistikken definerer Hovedstadsområdet. Det omfatter før 1948 Hovedstaden bestående af København, Frederiksberg og Gentofte samt 11 omegnskommuner og udvides efter 1948 til at omfatte yderligere 8 omegnskommuner.

Det er vanskeligt at få et overblik over den industrielle udvikling i Hovedstadsområdet i perioden 1935 til 1948. Under bearbejdelsen af de ved erhvervstællingen i 1948 indhentede skemaer gik man således over til at benytte den af De Forenede Nationers Statistiske Kommission udarbejdede standard-erhvervsgruppering (I.S.I.C.). Samtidig erstattede man som tællingsenhed den "tekniske enhed" med den "lokaløkonomiske enhed". Ved benyttelse af den "tekniske enhed" bliver en virksomhed, der udfører såvel fremstilling af varer som handel dermed, splittet op. Det personel, der beskæftiger sig med fremstilling bliver talt som sådan, medens det øvrige bliver talt under handel. Ved benyttelse af den "lokaløkonomiske enhed" bliver i det nævnte tilfælde hele virksomheden

Fig. 1. Hovedstadsområdets afgrænsninger før og efter 1948 i følge Danmarks Statistik.
Fig. 1. The boundaries of the capital area before and after 1948 according to Statistics of Denmark.

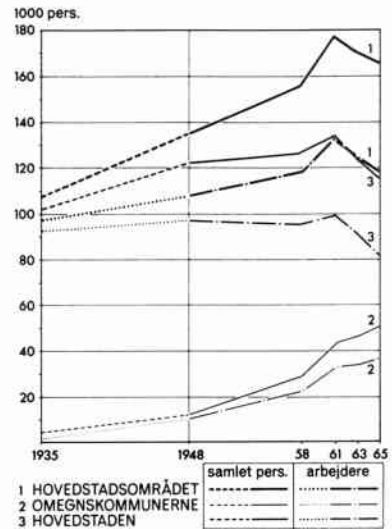

Fig. 2. Udviklingen i den industrielle beskæftigelse 1935-65.

Fig. 2. The development of the industrial employment 1935-65.

henført til fremstillingsvirksomhed, medmindre 85 % af virksomhedens omsætning hidrører fra salget af handelsvarer.

Fig. 2 viser den industrielle udvikling i Hovedstadsområdet i perioden 1935 til 1965. Tallene for 1935 er for små i forhold til 1948 på grund af den omtalte ændring i tællingsenheden. Derfor er kurverne i perioden 1935 til 1948 stiplede. Væksten i Hovedstadsområdet siden 1948 skyldes udelukkende en stærk vækst i Omegnskommunerne. Omegnskommunernes andel af Hovedstadsområdets industri har været stadig stigende gennem hele perioden. Det er karakteristisk for Hovedstadsområdet, at udviklingen er ret forskellig i de to grupper: arbejdere og det samlede personel, der består af arbejdere samt funktionærer. Udviklingen har ført til, at medens funktionærerne udgjorde 20% af det samlede personel i 1948, udgjorde de 29% i 1965.

Kr. Anthonsen (1964) samt Ruth Helkiær Jensen (1967) gør opmærksom på, at de forskellige brancher er karakteriseret ved forskellige funktionærandele.

I Hovedstaden er forklaringen på den ovenfor skitserede udvikling, at der er en ret nøje sammenhæng mellem vækst og brancher med relativ mange funktionærer.

Tabel 1: De vigtigste brancher i Hovedstaden i 1965.

Elektriske maskiner	14,8% af det samlede personel
Grafisk industri	11,8% af det samlede personel
Transportmiddelind.	11,0% af det samlede personel
Fodtøj- & beklædning	9,5% af det samlede personel
Kemisk industri	7,9% af det samlede personel
Drikkevareindustri	6,9% af det samlede personel
Jern- & metalvarer	6,8% af det samlede personel
Næringsmiddelind.	6,7% af det samlede personel
Maskinindustri	5,7% af det samlede personel
(De resterende brancher udgør mindre end 5% af det samlede personel)	

Blandt de vigtigste brancher i 1965 (jvf. tabel 1) er der kun 4, der har vist vækst siden 1958. De har i 1965 følgende funktionærandele:

Elektriske maskiner	34%
Grafisk industri	32%
Kemisk industri	48%
Drikkevareindustri	19%
Hovedstadens gennemsn.	29%

Ændringen i industriens lokalisering inden for Hovedstaden.

Industriens lokalisering i Hovedstaden i 1930'erne skal ses på baggrund af den historiske udvikling, som *Grethe Forchammer* kort skitserer (1946).

Hovedparten af industrien var i 1930'erne lokaliseret til kvarterer med blandet bolig- og industribegyelse. Disse kvarterer var især: Den indre by, Vesterbro, det nordlige og østlige Frederiksberg, det indre og ydre Nørrebro, Bryggervangskvarteret samt den inderste del af Sundbyerne. Desuden var der i Københavns kommune rene industrikvarterer, hvoraf nogle var fastlagt ved byplanmæssige love og vedtægter.

I perioden 1948 til 1958 viste Hovedstaden en svag stigning i det samlede personel i virksomheder med 6 arbejdere og derover – jvf. fig. 2. Tager man samtlige virksomheder i betragtning sker der i samme periode en stor absolut tilbagegang (tabel 2). Tilbagegangen har således hovedsagelig fundet sted i virksomheder med færre end 6 arbejdere.

	Vanløse, Husum & Brønshøj						Utterslev & Emdrup						Sundbyøster Nord						Sundbyøster Syd					
	1948		1958		1948		1958		1948		1958		1948		1958		1948		1958					
	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.				
Næringsm. m.m.	1.227	20,1	842	15,7	1.741	17,4	1.209	11,3	1.270	16,6	1.124	12,7	408	16,5	390	14,9								
Tekstilind.	378	6,2	293	5,4	845	8,4	1.041	9,8	730	9,5	706	8,0	113	4,6	111	4,3								
Fodtøj & bekl.	829	13,6	578	10,7	1.120	11,2	1.950	18,4	816	10,7	586	6,6	276	11,2	218	8,4								
Træ- & møbel	305	5,0	121	2,2	459	4,6	330	3,1	382	5,0	106	1,2	266	10,7	149	5,7								
Papir & graf.	112	1,8	325	6,0	262	2,6	616	5,8	549	7,2	599	6,8	78	3,1	63	2,4								
Kemisk ind.	524	8,6	604	11,2	985	9,8	644	6,1	753	9,8	1.231	13,9	202	8,2	220	8,5								
Sten, ler m.m.	108	1,8	66	1,2	172	1,7	132	1,2	14	0,2	21	0,2	29	1,2	18	0,7								
Jern- & metal	1.822	29,9	1.854	34,5	2.489	24,8	2.552	24,1	2.752	35,9	3.715	41,8	911	36,8	1.245	47,6								
Transportm.	358	5,9	189	3,5	298	3,0	331	3,1	69	0,9	143	1,6	55	2,2	89	3,4								
Anden ind.	432	7,1	517	9,6	1.643	16,4	1.812	17,1	320	4,1	631	7,1	136	5,5	106	4,0								
	6.095	100,0	5.389	100,0	10.014	99,9	10.617	100,0	7.655	99,9	8.862	99,9	2.474	100,0	2.609	99,9								
	Amagerbro & Islands Brygge																							
	1948		1958		1948		1958		1948		1958		1948		1958		1948		1958					
	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.				
Næringsm. m.m.	885	13,7	993	18,2	1.224	36,0	630	20,3	4.082	22,0	3.938	20,2	3.432	42,3	3.910	48,7								
Tekstilind.	293	4,5	170	3,1	89	2,6	0	0	1.435	6,2	897	4,6	208	2,6	69	0,9								
Fodtøj & bekl.	731	11,3	957	17,6	402	11,8	261	8,4	3.115	13,5	2.116	10,9	770	9,5	523	6,5								
Træ- & møbel	176	2,7	148	2,7	341	10,1	92	3,0	1.385	5,9	707	3,6	737	9,1	299	3,7								
Papir & graf.	337	5,2	598	11,0	249	7,3	165	5,3	1.234	5,3	1.651	8,5	200	2,5	214	2,7								
Kemisk ind.	1.673	25,9	936	17,2	111	3,2	1.123	36,2	1.215	5,3	1.484	7,6	328	4,1	264	3,3								
Sten, ler m.m.	41	0,6	9	0,2	27	0,8	11	0,4	1.088	4,7	1.446	7,4	343	4,2	413	5,2								
Jern- & metal	1.552	24,0	1.193	22,0	622	18,3	599	19,4	6.279	27,1	5.871	30,2	1.194	14,8	1.670	20,8								
Transportm.	181	2,8	85	1,6	152	4,5	155	5,0	897	3,9	508	2,6	381	4,7	356	4,4								
Anden ind.	590	9,2	351	6,4	186	5,4	62	2,0	1.431	6,1	852	4,3	493	6,1	295	3,7								
	6.459	99,9	5.440	100,0	3.403	100,0	3.098	100,0	22.161	100,0	19.470	99,9	8.096	99,9	8.013	99,9								

Tabel 2: Det samlede personel i samtlige virksomheder i Hovedstaden 1948 og 1958.

	1948	1958
Nærings- & Nydelsesmiddelind.	35.466	28.354
Tekstilindustri	8.850	5.455
Fodtøj- & beklædningsind.	39.419	23.391
Træ- & møbeindustri	9.409	4.629
Papir & grafisk industri	21.058	22.883
Kemisk industri	11.595	10.429
Sten-, ler- & glasindustri	4.301	4.339
Jern- & metalindustri	44.653	38.493
Transportmiddelindustri	16.394	20.136
Anden industri	12.993	10.662
Ialt	204.138	168.771

Efterhånden som mekaniseringen og automatiseringen er skredet frem, synes det ikke altid relevant kun at betragte virksomheder på mere end 5 arbejdere som industrivirksomheder. I mangel af bedre materiale har det her været nødvendigt at medtage samtlige virksomheder for at belyse industriens forskydning inden for Hovedstaden i perioden 1948 til 1958.

Fig. 3. viser, at den tilbagegang, der finder sted i Hovedstaden i denne periode, er ret ulige fordelt på de forskellige bydele. Der synes at være en sammenhæng mellem relativ små ændringer i bydelenes industri og tilstedeværelsen af områder med ren indutribegyggelse. Den største – såvel absolutte som relative – tilbagegang er således fortrinsvis sket i de kvarterer, hvor industri- og boligebebyggelse er blandet. Denne udvikling bekræfter Grethé Forchammers udsagn (1946): "De ifølge byplanmæssige dispositioner skabte industrikvarterer bevirker en ganske overordentlig stabilisering af industriens fordeling inden for bylegemet". I forbindelse med industriens tilbagegang er der i følge fig. 3 og 4 sket en decentralisering inden for Hovedstaden.

Tabel 3 viser, hvorledes disse ændringer har påvirket den industrielle sammensætning i de respektive bydele. Fodtøj- og beklædningsindustriens tilbagegang har været størst i de områder, hvor den i forvejen var stærkest repræsenteret: Indre by, Voldkvartererne samt det indre Nørrebro og Vesterbro. Udviklingen har resulteret i en decentralisering af branchen: I 1948 var 48% af det samlede personel i denne branche beskæftiget i den indre by og Voldkvartererne – i 1958 gjaldt det kun for 39%. Tilvæksten i

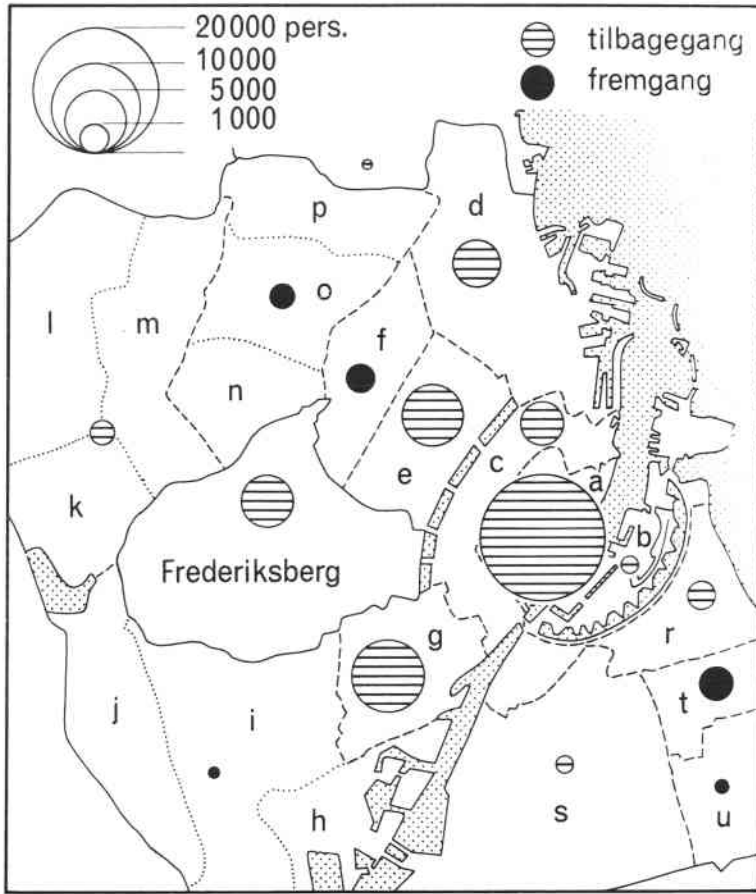

Fig. 3. Ændringer i Hovedstadens industrielle beskæftigelse 1948-58 angivet for bydele.

Fig. 3. Changes in the industrial employment 1948-58 indicated on town quarters of the capital.

papir- & grafisk industri har hovedsagelig fundet sted uden for den indre bydel – også her er der sket en decentralisering: I 1948 fandtes 64% af Hovedstadens papir- & grafiske industri i den indre by og Voldkvartererne – i 1958 gjaldt det for 58%.

Jern- & metalindustrien bliver stærkere og stærkere koncentreret til de ydre kvarterer. I 1948 var 32% af denne branchegrupes personel beskæftiget på det ydre Nørrebro, Valby, Brønshøj samt Utterslev distriktet. Dette gjaldt i 1958 for 46% af personellet.

Ændringen i industriens lokalisering i Omegnskommunerne.

I 1935 var industrien ifølge fig. 2 meget svagt repræsenteret i Omegnskommunerne. Af industrialiserede kommuner kunne man

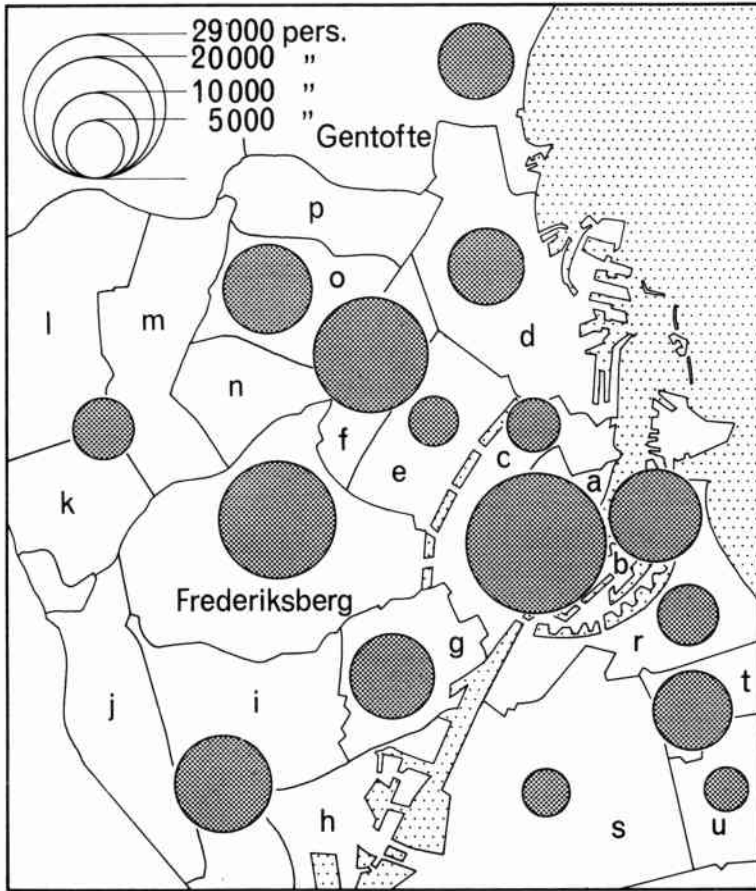

Fig. 4. Det samlede industripersonels fordeling på Hovedstadens bydele 1958.

Fig. 4. The distribution of the total number of industrially employed persons on Copenhagen town quarters 1958.

egentlig kun tale om Lyngby-Tårnbæk, hvor industrien hovedsagelig var lokaliseret til Mølleådal.

Fig. 5 og 6 viser, at væksten i Omegnskommunerne siden 1935 hovedsagelig har fundet sted i Nordvest- og Vestkommunerne. I disse fandtes i 1965 78% af Omegnskommunernes industri. De samme figurer afspejler også en stigende industrialisering af de fra Hovedstaden fjernest liggende kommuner.

Den stærke vækst i Nordvest- og Vestkommunerne skyldes ifølge fig. 7 hovedsagelig en stærk fremgang inden for Jern- og metalindustrien, der i stadig stigende grad præger disse områders industrielle sammensætning.

Samtlige branchegrupper — med undtagelse af Tekstilindustrien

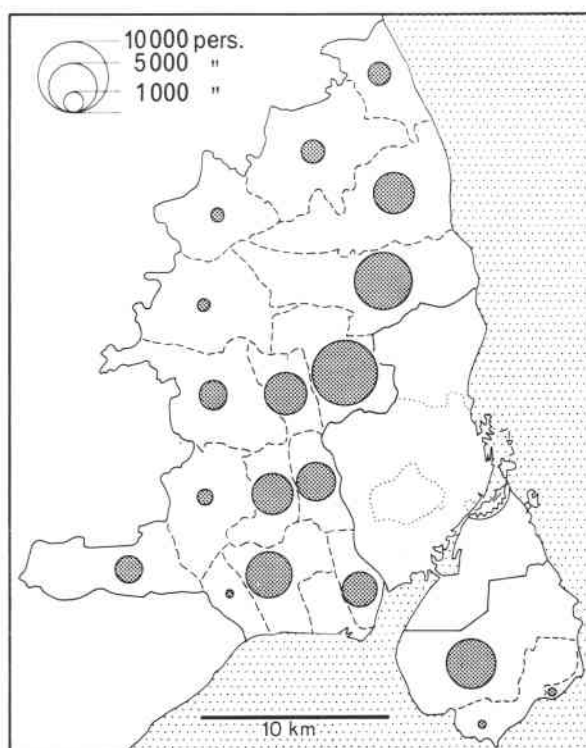

Fig. 5. De enkelte omegnskommuners samlede personel i samtlige virksomheder. 1958.

Fig. 5. The share of the suburbs of total number of employed, 1958

samt Fodtøj- & beklædningsindustrien — deltager i Omegnskommunernes vækst. Tabel 2 viser, at disse 2 branchegrupper også viste en kraftig tilbagegang i Hovedstaden i perioden 1948-58 og således er på vej ud af Hovedstadsområdet.

Tabel 4: Jern- og metalindustriens sammensætning i Vestkommunerne.

	1948	1958
Jern- og metalværker	3,0%	2,7%
Jern- og metalvarer	8,8%	11,1%
Maskiner	11,2%	12,9%
Elektriske maskiner	8,7%	17,2%
Ialt	31,7%	43,9%

Udviklingen i denne periode inden for Jern- & metalindustrien afspejler, — jvf. tabel 4 — at der også i Omegnskommunerne er tale om en koncentration af de industrier, der har en relativ stor andel af

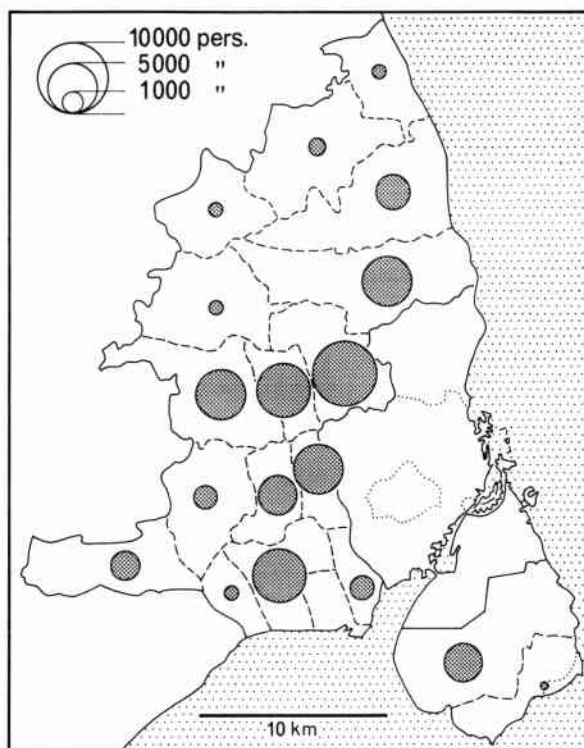

Fig. 6. De enkelte omegnskommuners samlede personel i samtlige virksomheder, 1965.

Fig. 6. The share of the suburbs of total number of employed, 1965.

funktionærer: I 1965 udgjorde funktionærerne 27% af det samlede personel i maskinindustrien, der var den vigtigste branche i denne gruppe i 1948, og 34% i den elektriske maskinindustri, der var den vigtigste i 1958.

En sammenligning mellem fig. 6 og fig. 8 viser, at der i Omegnskommunerne er en ret god korrelation mellem mængden af industri og industrikvarterernes størrelse. Dette skyldes, at den industrielle vækst her hovedsagelig har fundet sted, efter at man har indset nødvendigheden af at holde industri- og boligkvarterer adskilte, og fra myndighedernes side har taget konsekvensen deraf i form af byplanvedtægter og lignende.

Transportmidlernes indvirkning på industrilokaliseringen.

Den ændring, der er sket i industriens lokalisering i Hovedstadsområdet, må ses på baggrund af transportmidlernes udvikling. Muligheden for transport af søvejen var en afgørende lokaliserings-

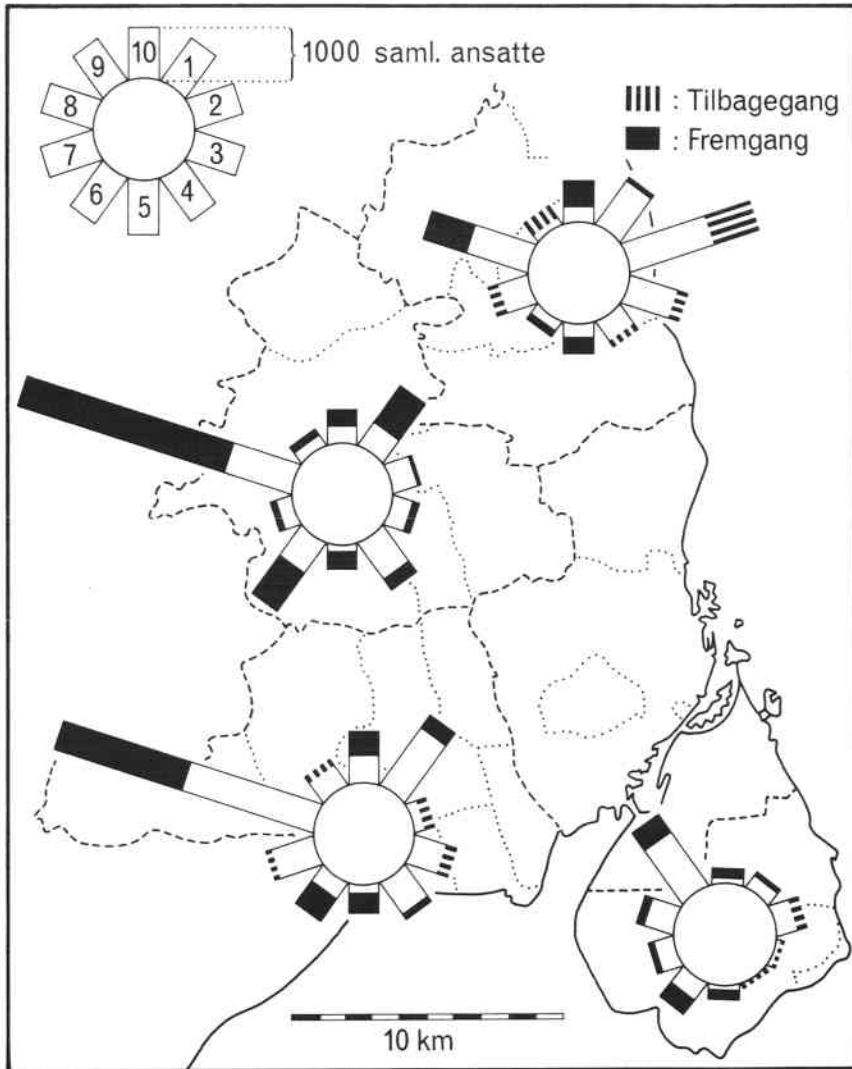

Fig. 7. Ændringer i det samlede personel i samtlige virksomheder 1948–58 fordelt på brancher for de 4 omegnskommunegrupper. 1 næringsmidler, 2 tekstil, 3 beklædning og fodtøj, 4 træ og møbler, 5 papir og grafisk industri, 6 kemisk, 7 sten, ler og glas, 8 jern og metal, 9 transportmidler, 10 andet.

Fig. 7 Changes in total number of employed 1948–58 by industries for the four groups of suburbs: 1 food and beverages, 2 textiles, 3 footwear and clothing, 4 wood and furniture, 5 paper and graphic industry, 6 chemicals, 7 stone, clay and glass, 8 iron and metal, 9 transport equipment, 10 other industries.

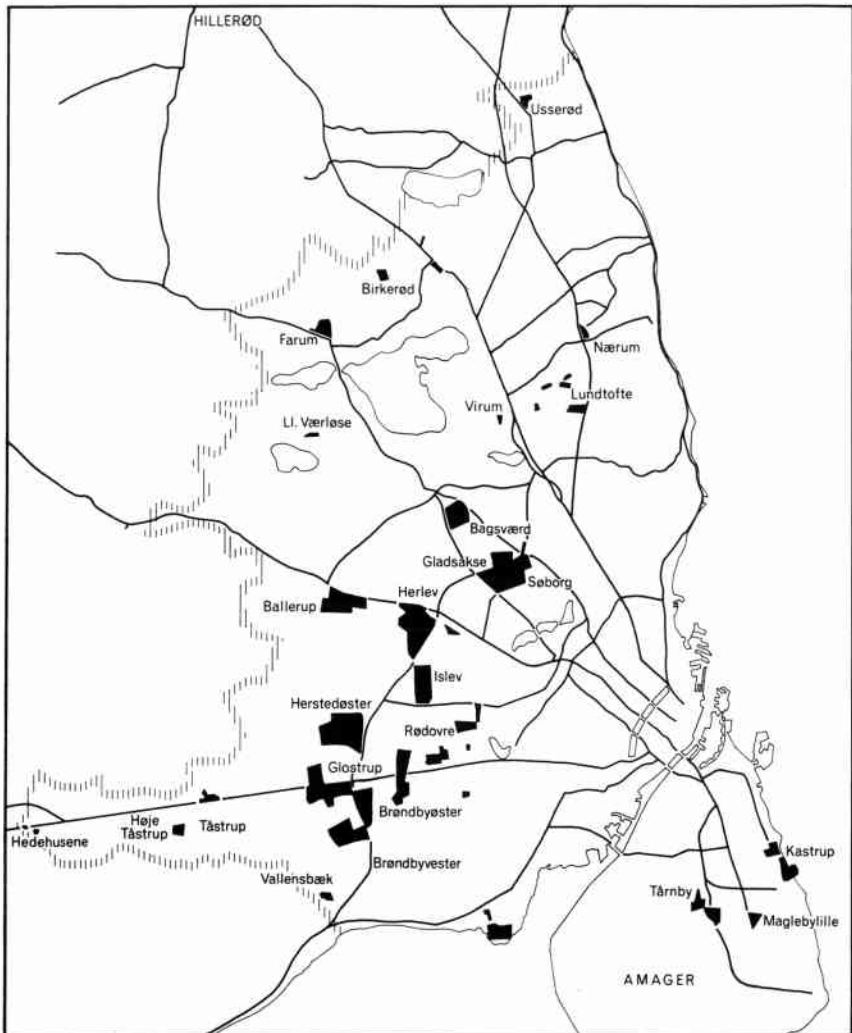

Fig. 8. Industrikvarterer i omegnskommunerne i slutningen af 1960'erne.

Fig. 8. Industrial quarters in the suburbs at the end of the 1960's.

faktor omkring århundredskiftet. Herom vidner Hovedstadens første egentlige industrikvarterers placering: Refshaleøen (1872), Frihavnen (1894) samt kvartererne i Sydhavnen, på Islands Brygge og i Tuborg Havn, der alle kom til i begyndelsen af 1900-tallet.

Efterhånden foretrækkes en beliggenhed ved jernbanespor frem for beliggenhed ved havnen. I Hovedstaden blev "godsringen" færdig omkring 1930'erne. Placeringen af de større industrikvartere-

rer, der er udlagt i og efter denne periode, viser tydeligt, at denne ring har virket som en vigtig lokaliseringsfaktor.

Automobilets dominerende rolle som godstransportmiddel har muliggjort en placering af industrivirksomhederne i Omegnskommunerne. En beliggenhed ved de store veje er blevet attraktiv. Herom vidner industrikvarterernes placering på fig. 8.

Litteratur

- Anthonsen, Kristian* (1964): Placeringen af Danmarks industri 1938 til 1960. København
- Danmarks Statistik: Erhvervstællingerne 1935, 1948 og 1958.*
- Danmarks Statistik* (1960): Den danske industris geografiske fordeling 1958. Stat. Efterretn. 1960 nr. 12
- Danmarks Statistik* (1965): Den danske industris geografiske fordeling 1963. Stat. Efterretn. 1965 nr. 18
- Danmarks Statistik* (1967): Den danske industris geografiske fordeling 1965. Stat. Efterretn. 1967 nr. 19
- Dansk Arbejdes København-Udvalg* (1954): Industriområder i Københavnegnen. København
- Forchammer, Grethe* (1946): Københavns industris lokalisering 1935. Geografisk Tidsskrift 48. bind 1946-47
- Jensen, Ruth Helkiær* (1967): Spredes industrien i Danmark? Geografisk Tidsskrift 66:1
- Københavns Statistiske Kontor* (1938): Håndværk-, industri- og handelsvirksomheder i Hovedstaden og dens Forstadskommuner d. 28. maj 1935. Statistisk Månedsskrift nr. 9-11
- Københavns Statistiske Kontor* (1954): Erhvervstællingen i Hovedstaden og dens Omegnskommuner 1/6 1948. Statistisk Månedsskrift nr. 10
- Københavns Statistiske Kontor: Erhvervstællingen i Hovedstaden og dens Omegnskommuner 1958.* Upubliceret.
- Københavns Statistiske Kontor: Statistisk Årbog for København, Frederiksberg og Gentofte (diverse årg.)*
- Stadsingeniørens Direktorat* (1958): Københavnske Industrikvarterer. Særtryk fra Stadsingeniørens Direktorats Beretning 1957-58. København
- Stadsingeniørens Direktorat* (1970): Kort over områder fastlagt efter Byplanvedtægter og paragraf 12 i Københavns kommune. København